

ראיתי את אורית עם כעלה לעיתך בחדר ומגורים. אז עוד לא הכרנו אותה, אמרנו לילה טוב ולא הפרענו. כשהלך, ראיתי את כל התמונות של אבא ושל אמא תחובות בין הכרעים. אף תמונה לא היתה בחדר. היא לא רצתה שהוא ידע שהיא נכדה של כן-גוריון.

ספרי לי על הקיץ מוז'?

אמא היתה כליך מצחיקה. עד סוף ימי לא דעה עברית. היא היתה מכינה לו את הגרעיל-נפש הזה — לכן עם עגבניות מרוסקות, כמו שעושים היום בכלגור — וקראה לו "קוץ מוז'".

אחר כך כל דבר כבר היה "קוץ מוז'". כליך ריחמתי על אבא, שהיה צריך לאכול את זה. הגנה, יום אחד, אחרי מותה של אמא, באתי אליו הביתה, ואני רואה אותו אוכל את "הקוץ מוז'". אמרתי לו: "אבא, מה איתך, הרי אמא כבר איננה. למה אתה אוכל את זה. והוא ענה לי: "אני אוכל את זה פעם ביום לזיכרה".

הוא כל כך התגעגע אליה. אני זוכרת שאחרי מותה, נחתי פעם על הספה שלה. הוא נכנס לחדר ואמר לי "פולה". פעמים רבות לאחר מכן, היה נכנס לחדרה ומחפש אותה. הוא התגעגע אליה

הוא התנגד לחרות. תמיד אמר — כלי חרות ובלי מקי.

לא לחרות, לבגין האישה?

לא היה לו משהו אישי נגד בגין. כשהוא היה אומר, "האישה שיושב ליד באדר", הוא אמר את זה במתכוון. לא היה לו משהו אישי. אבל אמא אהבה את בגין. הוא תמיד היה אומר: "פולה, אוהבת את בגין". והיא כאמת אהבה אותו. הוא היה פולני שתמיד מנשק את היד. אמא אהבה את זה.

מדוע לא היו לבגין-גוריון חברים?

לא היה לו פנאי. בשבילו לשבת סתם ולקשקש, היה בזבוז זמן.

הוא אהב עיתונים?

מה זה אהב? הוא היה גוזר כל דבר שנראה לו חשוב, ומתייק, אפילו בבית-שימוש, על נייר הטואלט היו לו מיספרים ארוכים. הוא לא הירשה לאמא לנגות את השולחן שלו, והיא לא הרשתה לנו לשחק בחדרו. יום אחד, אמא ניקתה ומשהו נשבר. פחדתי שיכעס עליה. אמרתי לו שאני שברתי, כשישחקתי בחדרו. הוא כעס. אחר כך

לו שיסדר משהו. הוא ענה לה: "יש לי שכת עבודה, שיעמוד בתור".

אבל אומרים שבתקופתו צמחה הפרוטקציה?

הוא לא ידע מה זה. היו מבקשים ממנו לעזור והוא היה אומר שלו אין קשרים, אבל לפולה יש המון קשרים. הוא נשאר ילד קטן ונאיבי עם נשמה של משורר. היה לו חוש לראיית הנולד. הוא חזה דברים שממש לא ייאמנו. ב'37 הוא אמר שתקום מרינה. חשבנו שהוא לא נורמלי. 10, 12 שנים לפני מלחמת יום-הכיפורים הוא אמר שתפרוץ מלחמה ושאחריה יקום מנהיג ערבי נאור שיכרות ברית שלום.

מה היה יחסו למשה דיין?

הוא העריץ אותו. יום אחד יריב ואני ישבנו אצלו בחדר. הוא היה שקוע בכתיבה ואנחנו ריכלנו על דיין. אני אומנם הלכתי אחרי דיין לתלם, אבל היו לו כמה תכונות אישיות שלא הערצתי. בעוד אנחנו מרכלים על דרכיו של דיין, כשאנו בטוחים שאבא לא מקשיב, פיתאום הוא זינק וצעק: "תפסיקו לדבר כך על משה דיין". יריב ענה לו: "מה יש, אסור לדבר?" ואבא אמר: "לא, כנוכחותי לא ידברו כך על משה דיין". ככלל, אבא ידע להפריד בין החיים הפרטיים ובין האישיים. הוא תמיד אמר שגדולתו של ספר התנ"ך היא בכך, שהוא מראה אנשים כמו שהם, עם חולשותיהם. התנ"ך לא צינור את פרשת דוד ואורייה החיית. כך גם ענה לרב ירמיה, בעלה של הרסה מור, כשביקש ממנו שיתערב ברומן שלה עם דיין.

לא היו לו פקפוקים ביחס לדיין?

הוא חשב אותו לאדם גדול מאוד, כשהוא מכריל בין הצד האישי והצד הפוליטי.

מה היה יחסו לגולדה?

הוא העריץ את גולדה וגם אהב אותה. אחרי הפרשה, כשעשו לו כמפא"י מישפט, ושמשון שפירא קרא לו "פאשיסט" והוציא אותו ממפא"י, המנהיגים התרחקו ממנו. וגם גולדה עמנואל היה בכנסת עם אבא. הם נכנסו למעלית ושם היתה גולדה. אבא אמר לה: "שלום גולדה", והיא ככלל לא ענתה. והוא, הנאיבי, חשב שלא שמעה, חזר וזיכר אותה לשלום. בחצי פה היא ענתה לו. כשעמנואל סיפר לי את זה, אמרתי שאני לא רוצה לראות את פרצופה לעולם. כשאמא מתה, ישבנו בבית-חולים. פיתאום נכנסה גולדה. הסתובכתי אליה עם הישבן, ואמרתי: "איך היא העזה לבוא לפה?" כשהלכתי, אבא אמר לי: "איך את מעזה להתנהג כך?" אמרתי לו שאני לא יכולה לסלוח לה. אבל הוא סלח. הוא סלח גם לשמשון שפירא. אם שפירא יגיד לי שלום, לעולם לא אענה לו, אבל אבא סלח, ואף מינה אותו כמנהל העיובן שלו. אמרתי לו: "אבא, איך אתה סולח?" והוא אמר: "הוא השתנה שפירא, הוא השתנה".

ויחסו לאשכול?

הוא אמר לי פעם: "את יודעת, גאולה, חשכתי שהוא מתאים להיות ראש-ממשלה, אבל מה לעשות? טעיתי".

ושרת?

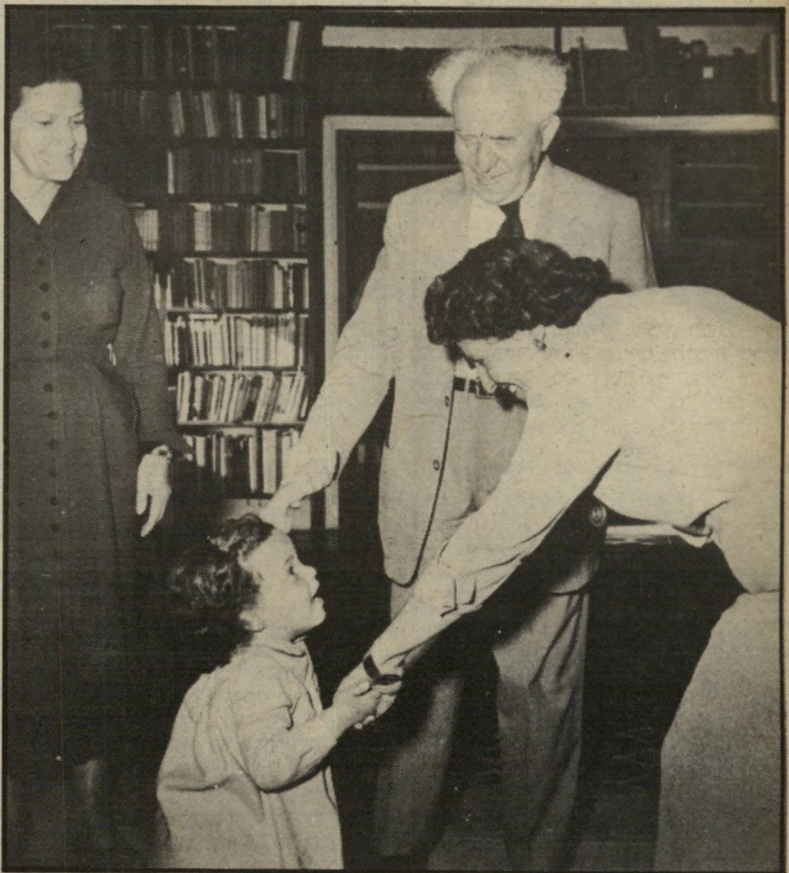
אבא ושרת לא יכלו לעבוד יחד. זה עצוב. אני גדלתי על הברכיים שלו, אבל אלה הן עובדות. הקו של שרת היה שונה מהקו של אבא, שהיה אקטיביסטי. הוא אפילו בא לחתונה של יריב ב'1961. היחסים בינו ובין אבא לא היו טובים, ופיתאום אני רואה את משה שרת.

מי הזמין אותה?

אף אחד לא הזמין. הוא אמר לי: "גאולה, לא יכולתי לא לבוא, באתי לברך אתכם". ממש בכיתי מהתרגשות.

מה היה יחסו לנכדים?

הוא אהב ילדים. הוא רצה כמה שיותר נכדים. אחרי שיריב נולד, עמנואל היה בצבא, והוא כל

מתעמלים מאורית הקטנה האוחזת בידיה של אמא נאולה. אורית העדיפה את סבתה, פולה, על סבה הממורסס. הוא דרש שאבוא לבקר אותה עם מדים, כשהייתי חיילת. היא מספרת.

סבא וסבתא בן-גוריון

על סבה הממורסס. הוא דרש שאבוא לבקר אותה עם מדים, כשהייתי חיילת. היא מספרת.

מאוד. הוא לא הבין איך היא מתה לפניו, והרי היתה צעירה ממנו בחמש שנים.

היה לו חוש-הומור?

איזה חוש-הומור? הוא תמיד אהב לריב איתי והתעקש שיש לו חוש-הומור. אמרתי לו: "בסדר, אני אספר לך משהו ונראה אם יש לך חוש-הומור. בתקופת הבחירות, כשבגין שוב הפסיד לבן-גוריון, הוא נכנס הביתה וראה את עלייה ארוחת את המזוורות. לאן את הולכת? הוא שאל אותה. 'מה זאת אומרת' ענתה עליה, 'אני הולכת לשרד-בוקר'. 'מה פיתאום לשרד-בוקר', שואל בגין? 'אתה הבסתח לי' עונה עליה, 'שלמחרת

אני חושבת "אני חושבת שהציאה לשרד-בוקר קיצרה את חיי אמא"

הבחירות, אני אשן עם ראש-ממשלה. אבא הקשיב ופיתאום אמר: "אתה, זה לא יכול להיות שבגין יגיד לה דבר כזה. הוא הרי אדם הגון". והוא עוד טען שיש לו חוש-הומור. מה היה יחסו לבגין?

גליה, בתו של עמוס, שלחנו לאבא מיברק לבשר לו על הולדת הנכדה. אחרי הצהריים נולד אהוד, בנו של יריב. טילפנו לאבא ואמרנו לו נולד לך ניין. הוא היה מבולבל ואמר: "הרי הודעתם לי". אמרנו לו שיש לו שני נינים, כן ובת. הוא היה כליך מאושר ואמר לי: "אך אני יכול להודיע את זה לפולה".

אבא נהג לקרוא עד שלוש בבוקר. אחר כך היה לוקח כדור-שינה ונרדם. בצהריים היה נרדם כלי כדור. היא לא נתנה לאף אחד להיכנס אליו.

חבר שלו רצה להעמיד לו ולפולה חופה וקידושין. הוא אמר: "בתורה כתוב שאשה נקנית בשלושה דברים. אחד מהם כבר עשיתי"

היא היתה עומדת על המדרגות וחוסמת בגופה את העליה לחדרו.

איך התייחסתם לעמידה על הראש?

זה היה חלום. הוא היה כזה זקן, ופיתאום, כמו ילד, נעמד על הראש. הוא רצה שכולנו נלמד לעשות את זה. בערוב ימיו הוא קיבל מיכתב מאיוו זקנה בת 92 שכתבה לו שהיא רוצה לבקר אותו, אבל אין לה איפה להתגורר. הוא כתב לה — מה הבעיות? תהיי אצלי. טוב שהמיכתבים עוברים צנוורה ולא שלחו את המיכתב. את מתארת לעצמך, פיתאום זקנה באה עם המזוורות לגור בבית של אבא שלי?

אומרים שאמך היתה מקצרת את ביקוריכם אצלו?

היא השגיחה על בריאותו. הוא תמיד היה קם קצת רעב מהשולחן. לחם לא היה בבית. הייתי באה עם הילדים ולא היה במה להאכיל אותם. תמיד נרמה היה לה שמתרידים אותו.

אוריית, איזה סבא הוא היה?

אני אהבתי יותר את סבתא. הוא לא היה אישי. נהגתי לבקר אותו, כשהייתי חיילת, והוא תמיד היה נותן אותה ההרצאה על כך שזה לא בסדר, שאני לא באה כמרים. ועל כך שהוא היה מאוד גאה כמרים שלו.

אותה אהבתי מאוד. אצל סבתא, כל דבר היה קודם כל לא: אני זוכרת שפעם באתי אליהם עם חברה. ביקשתי להתקשר הביתה, והיא ישר — לא! אחרי רבע שעה אמרה: "טוב, אם את רוצה תתקשרי". אמרתי לה: "לא, אני לא רוצה". אחרי כמה דקות נוספות: "נו, התקשרת כבר?" ואחרי חצי שעה: "אוריית, תתקשרי מייד".

גאולה, איזה אמא היא היתה?

דאגנית ומסורה. למכות שלה התרגלנו. זה אפילו לא כאב. היא לא היתה חשוכה. היינו הולכים לאכול ומבקשים שתשב לאכול, אבל היא היתה אומרת: "לא, אוכל כשאבא יבוא". כשאבא היה בא לאכול, היתה אומרת לו שאכלה עם הילדים. מאחר שלא היה מספיק עוף, היא היתה מסתפקת בלחם עם ריבה. זה נמשך ככה שנים. היא היתה חולה מאוד, ואבא אף פעם לא ידע. היתה לה דלקת-פרקים והיא אושפזה. ופרופסור רהמיליכין אמר לי שהיא היתה במצב כזה של תת-תזונה, שלוליא ידעתי מי היא היה חושב שהיא ניצולת שאוהב.

שנים היא סבלה מתת-תזונה ואף אחד לא ידע. היתה חוסכת מפיה למענו ולמען אבא. כשאבא היה בחוץ-לארץ היתה מאשפות את עצמה. הוא לא ידע בכלל על הניתוחים שעברה. אני סיפרתי לו רק אחרי מותה. הוא לא האמין. הוא היה נוסע לחו"ל ורוכש ארגוני ספרים. מישהו היה צריך לשלם בשביל הספרים. היא היתה מגרדת כסף מתחת לארמה. אותו מעולם לא הטריחה בדברים האלה.

אני חושבת שהציאה לשרד-בוקר קיצרה את חייה. היא לא היתה בחורה צעירה. זה לא היה קל לעשות את כל עבודות-הבית בעצמה, והבדידות פה, כשבנות-הפועלים, לפחות יכלה לקפוח לשכנה. אני זוכרת שפעם באנו לבקר אותם בצריף, ואבא אמר: "רוצים לראות איפה אני ואמא ניקבר?" שאלתי אותו: "מה פיתאום תיקברו יגיע הזמן כולנו ניקבר". ואבא אמר: "לא, כולנו, רק אמא ואני". והוא קבע את המקום הצפוף לחלל ציון, ושם קבורים רק אמא והוא.

אבא אמר: "ב. שדה-בוקר לא ניקבר כולנו. רק אמא ואני"

הזמן אמר לי: "נו, גאולה, מתי תעשי עוד ילד?" אמרתי לו: "אבא, אבל עמנואל כצבא" והוא ענה: "אבל הוא לא פעמים לחופש". אחר כך הוא היה מנגרד ליריב. כשמלאו שנתיים למותה של אמא נולדה טל, הבת של